

Het speelse kind als verrassing

Hoe kijken we in de gymles naar een speels kind? Als spelen belangrijk is, mag een kind dan op een speelse wijze mee doen in de gymles? Wat is speels? Hier onder een zoektocht naar het speelse kind die in staat is zichzelf en de leerkracht te verrassen. | **Tekst** Chris Hazelebach

Wat is speels?

Huizinga (1938, pg 11) wilde het woord speels niet gebruiken in zijn boek *Homo Ludens*, vanwege de speciale betekenisnuance van het woord speels. Een kijkje op Google geeft de volgende verwante begrippen van 'speels': 1) Beweeglijk 2) Dartel 3) Fantasierijk 4) Graag spelende 5) Grillig 6) Jolig 7) Kalverachtig 8) Lichtekooi 9) Lichtmis 10) Losjes 11) Loszinnig 12) Luchthartig 13) Luchtig 14) Ludiek 15) Mal 16) Onbeheerst 17) Springerig 18) Stoeierig 19) Stoeiziek 20) Uitgelaten 21) Weelderig 22) Wellustig 23) Wulps. De verwijzing naar wulps kan de reden zijn waarom Huizinga in 1938 liever voor een ander woord koos.

Dat spelen iets met liefde te maken heeft, is terug te vinden in het woord 'lubben' dat oud-speldocent Mart Regterschot rond 1977 op de Calo introduceerde om het geheim van spelen uit te leggen. Bij het 'lubben' wordt de stier voor de gek gehouden, zodat de koe daarna kunstmatig bevrucht kan worden. In Google is de volgende omschrijving van lubben te vinden: 'Schijnheilig' lief doen met als doel iets binnen te halen. Het woord schijnheilig verwijst naar een typisch spelactie: de schijnbeweging. Bij een schijnbeweging zet de speler iemand op het verkeerde been waardoor een andere spelactie (passeerbeweging) makkelijker uitgevoerd kan worden.

Een mooi voorbeeld van een schijnbeweging in het dagelijkse leven beschrijft Jack Weijkamp (oud Calo-speldocent) in zijn roman *Pronto's poging*: In een drukke winkelstraat lopen twee personen recht op elkaar af. Normaal wijkt iedereen naar rechts uit. Maar één persoon maakt een kleine beweging naar links, waardoor de ander verrast wordt en ook naar

links stapt waar de eerste persoon staat. De bijna botsing is een aanleiding tot speels contact. Wat de kracht van spel is, wordt in het boek nog duidelijker als de hoofdpersoon een brief aan Johan Cruyff schrijft:

13.28 uur

Zeer geachte heer Cruyff,

Dank voor uw prachtige spel. En dank voor de verrassing die u zichtbaar bij de tegenstander aanbracht.

Het plezier om naar u te kijken was enorm. U bent een begaafde hinde. Ooit sprak een duivenmelker in mijn dorp de volgende woorden: je kunt een duif van alles leren, circusachtige dingen bijvoorbeeld, maar wat heeft de duif daaraan? Welnu, bij u is het zo duidelijk. Het plezier is te zien. Uw houding is een genot, u lubt! Laat ons spelen, Cruyff. Verras, maar laat u ook telkens weer verrassen. Dank voor uw dans.

ps. Feyenoord is mijn club en van Hanegem de man die aan u de meest fantastische ballen gaf!

Hoogachtend,

Luft

23 mei 1991

Pronto

Bovenstaande uitweiding kan gelezen worden als een 'verrassend onderweg' zijn om het begrip speels te vatten als een verrassing (Gordijn, 1975). Rechtlijnige definities van speels missen iets.

Onlangs heeft oud Calo-docent, Gijs van den Berg (2020), een onderscheid gemaakt in drie gerichtheden van spelen:

- spelen 1: de beweging ondergaat verrassende momenten;
- spelen 2: de beweging onderneemt verrassende acties;
- spelen 3: de beweging onderzoekt het verrassend onderweg zijn.

Bovenstaande collega's hebben mij op een speelse wijze geïnspireerd om het speelse kind een plek te geven in mijn lessen bewegingsonderwijs. Een speels kind is iemand die openstaat

De aantrekkingskracht zit in het toeval waar de bal heen gaat

voor de verrassing die door de omgeving, activiteit of persoon ontstaat (Kleinpaste, 2017). Hieronder een toelichting.

Verrassing in de omgeving

Het speelse kind staat open voor het toeval dat ontstaat in het gebruik van materialen. Dit begint al in de wieg met het aanraken van de speeltjes die erboven hangen. Daarna de poppen,

blokken en ander speelgoed. Hoewel Huizinga het woord 'bal' nauwelijks gebruikt in zijn *Homo Ludens*, is de bal voor het leren spelen van groot belang. De aantrekkingskracht zit in het toeval waar de bal heen gaat als het ergens tegenaan botst. Het belang van toeval bleek in de nieuwe sport Control-ball, die door wetenschappers en studenten van de universiteit van Utrecht is ontwikkeld (Quest, 2022).

Een opvallende vernieuwing was de speelbal die bubbels had, waardoor de bal alle kanten op stuiterd. Een plek om de verrassing van de omgeving te ontdekken is een natuurlijk terrein met zand en water. Niet voor niets is buitenspielen in de natuur populair geworden. Een schoolplein met materialen waar kinderen vrij mogen spelen met zand, water, scheppen, emmers, ballen, karren enzovoort, is een goed alternatief. Het speelse kind zal zich op zo'n speelplein vermaken met het gevaar dat de materialen voor andere activiteiten gebruikt worden. Dit onvoorspelbare gedrag van speelse kinderen is helaas een reden om het spelen op het schoolplein in te perken en om te toveren tot een 'bewegend leren' schoolplein, waaruit het speelse avontuur verdwenen is.

Is er in het bewegingsonderwijs voldoende ruimte om vrij te spelen met materialen? Abel de Jong hield in het

LO Magazine 2 (2022) een vurig pleidooi voor de vrije gymles. Het speelse kind heeft behoefte aan gymlessen waar ze vrij mogen kiezen en de ruimte krijgen om met spullen te sjouwen. Daarom zal het goed zijn als bewegingsonderwijs meer op een speeltuin gaat lijken waar kinderen de verrassing mogen ontdekken.

Spelen met de buisbal

De bedoeling van het buisbalspel is dat een golfballetje door een U-vormbuis rolt en dan er uitgaat en weer opgevangen wordt. Een soort jongleeractiviteit. Een speels kind die deze activiteit wilde leren raakte in het begin gefascineerd door het geluid van het rollende balletje in de buis. Voor haar was de buis en bal een muziekinstrument in plaats van een jongleerinstrument.

Verrassing in de activiteit

Het speelse kind staat niet alleen open voor het toeval dat ontstaat door de

materialen. Het ervaart dat in het doen van een beweegactiviteit verrassing ontstaat. Bijvoorbeeld een kind leert tafeltennissen en ontdekt dat je met het batje effect aan de bal kan geven. Een tijd lang is het geven van effect leuker dan het goed terugslaan van het balletje. Het fijne van speelse kinderen is dat ze allerlei variaties bij een beweegactiviteit verzinnen. Misschien is het freerunning bedacht door speelse jongeren die in de traditionele sport te weinig verrassing ervaarden? Het traditionele diepspringen met veilig landen op je voeten, is uitgebouwd tot een complexe activiteit waarbij het elke keer verrassend is hoe de springer zal landen. Vanwege de lichamelijke en juridische gevolgen bij een ongeluk is het freerunnen tijdens het bewegingsonderwijs verworpen tot een gestructureerde turnoefening. De speelse houding is bij het leren mikken en jongleren makkelijker mogelijk, vooral als ze verbonden worden met circus. In het circus kan een beweegactiviteit op een verrassende wijze gecombineerd worden met andere activiteiten (drama, muziek, beeld). Traditioneel is in het beweegonderwijs de speelse houding verbonden met tikspelen en doelspelen omdat het verrassingseffect ontstaat door de onvoorspelbare acties van de tegenstander. Een spel met tegengesteld belang is leuker om te spelen als beide partijen even veel kans hebben om te winnen. Wanneer in een spel duidelijk is wie de beste is, verdwijnt het verrassingseffect en wordt het saai. Mogelijk is dit een reden waarom speelse spelers rond de pubertijd stoppen met de wedstrijdsport. Gelukkig doen steeds meer sporten hun best om de activiteit weer 'speels' of wel verrassend te maken.

Verrassing in de persoon

Het speelse kind laat zich verrassen door de omgeving en activiteit en vertoont daardoor 'afwijkend' gedrag. Zolang het kind weinig bewust is van wat het doet wordt deze speelsheid door ouderen geaccepteerd. Maar als het kind kan weten wat doet, krijgt de speelse afwijking een ander label. Het oordeel van de volwassenen over wat wel of niet mag zorgt er voor dat een speels kind zich meer aan de opdracht gaat houden. Toch zal elk kind in meer

of mindere mate speels gedrag blijven vertonen, door acties te ondernemen waar niet over nagedacht is. Daarom wil ik in mijn bewegingsonderwijslessen kinderen de ruimte geven om zichzelf te verrassen als persoon. Het gaat om acties die afwijken van wat je van plan was te doen. Het gaat om de lef om anders te doen dan verwacht wordt. Drie voorbeelden:

Tijdens verstoppertje in de gymzaal was er een jongen die stiekem in de hoek van de berging heeft geplast omdat het niet zijn verstoppelplek wilde verlaten.

Het meisje dat een jongen een stomp gegeven heeft omdat hij aan haar haren trok.

De springer die een salto maakt uit de minitramp terwijl het verboden was, maar het even was vergeten.

In mijn ogen zijn dit allemaal speelse kinderen, die verrast worden in wat ze zelf doen. Natuurlijk wil ik ze leren dat hun speelsheid gevolgen heeft voor zichzelf en anderen en dat ze achteraf overwegen welke vervolgactie wenselijk is (Hazelebach, 2016). Het speels bewegen heeft als groot voordeel dat het kind zelf opzoek gaat naar de verrassing, de uitdaging van spelen. Vandaar dat het hoogste beweegniveau voor mij de stap is van 'beter bewegen naar stralend falen'. Hoe kan de verrassende/creatieve actie van een beweger ervoor zorgen dat het bewegen boeiend blijft. De persoon die openstaat voor speelse verrassing, kan dat een leven lang blijven doen. De speelse houding stopt niet bij een bepaalde leeftijd maar gaat door tot je erbij neervalt, wat uiteindelijk de grootste verrassing is.

De verrassing voor de leerkracht

Het speelse kind als verrassing voor de leerkracht. Zo had de titel van dit artikel kunnen zijn. Het speelse kind verrast de leerkracht omdat het net iets anders doet dan verwacht. Daarom kan de speelse wijze van bewegen niet aangeleerd worden. Het spelen van een tikspel of ganzenborden zorgt er niet voor dat kinderen op een speelse wijze deelnemen. Toneelspelen kan op een speelse wijze, maar kan ook gewoon

werk zijn. Ook in een vrije speellessen is het niet vanzelfsprekend dat de kinderen op een speelse wijze bewegen. Hierboven is aangegeven dat bij speelsheid een verbinding met verrassing past. Die kan komen uit de omgeving en de activiteit, maar het kind 'moet' er wel voor openstaan. Dat woordje 'moet' is essentieel, want de vraag is van wie 'moet' het? Moet het van de leerkracht omdat 'spelen' zo goed is voor het leren (Martens, 2019)? Of moet het omdat het niet anders kan, omdat het gewoon gebeurt?

Vakleerkrachten die het belangrijk vinden dat kinderen op een speelse wijze aan hun lessen mee mogen doen, hebben het tegenwoordig niet makkelijk. Door allerlei leerlingvolgsystemen, vakwerkplannen, rapportcijfers en schoolsporttoernooien is er minder ruimte om het beweegaanbod af te stemmen op de behoefte van speelse kinderen. Voor wie het wel wil zal met het volgende rekening kunnen houden:

- een beweegaanbod waar kinderen de ruimte krijgen om de beweegverrassing zelf te 'verkennen';
- een beweegaanbod waar de kinderen 'herkennen' dat de beweegactiviteit op eigen wijze gedaan mag worden;
- een beweegaanbod waar de kinderen 'erkennen' dat er een spanning is tussen wat ze doen en wat ze willen.
- Deze trits van verkennen, herkennen

en erkennen (Van den Blink, 2019) van verrassing in het bewegen biedt een structuur om het speelse kind te helpen om speels te blijven. ●

Bronnen

- Gordijn, C. (1975). *Wat beweegt ons*. Baarn: Bosch en Keuning.
- Hazelebach, C. (2016). Vreedzaam pesten. *LO Magazine* 104 (6), bonusartikel.
- Huizinga, J. (1938/2010). *Homo Ludens*. Amsterdam university Press
- De Jong, A. (2022). Een ode aan de vrije les. *LO Magazine*, 110 (2), 29-31.
- Kleinpaste, J. et al., (2017). *Kijk op bewegen*. Interne publicatie Calo.
- Martens, R. (2019). *We moeten spelen*. Driebergen: NIVOZ.
- Quest, nr 6 2022. *Qontrol-ball: de nieuwe sport, bedacht door de wetenschap* (quest.nl)
- Van den Berg, G. (2019). *Vormgeven, Spelen en Strijden*. Uitgeverij Stichting 't Web.
- Van den Blink, M., Dijk, F. Verschuur, P. (2019). *Het BGM-boek*. Deventer: Dam uitgeverij.
- Weijkamp, J. (2022). *Pronto's Posing*. IJzerlo: Fagus.

Contact

c.a.hazelebach@windesheim.nl

Foto's

Anita Riemersma en Chris Hazelebach

Kernwoorden
homo ludens, spelen, speelse houding, verrassing

